

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Соколовий В. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В. Соколовий, М. Грібов, // Вісник Прокуратури. – 2014. – № 10. – С. 41–48.

4. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – № 1. – С. 270–277.

5. Грібов М. Л. Законність діяльності оперативних підрозділів під час виконання завдань на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 11. – С. 121–129.

6. Грібов М. Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 9. – С. 152–158.

7. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2(33). – С. 137–141.

8. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : [моногр.] / Орлов Ю. Ю. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 559 с.

9. Грібов М. Л. Технічні засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2 (33). – С. 3–6

10. Підюков П. П. Використання у кримінальному судочинстві спеціальних технічних засобів під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій: історія, сучасний стан і перспективи // П. П. Підюков, Ю. В. Скудар, О. В. Камінська / Наука і правоохорона. – 2013. – № 1(19). – С. 190–194.

11. Грібов М. Л. Використання засобів забезпечення конспірації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 94–98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_17.pdf

VII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 341.01

Задорожна С.М.,

канд. юрид. наук, доцент кафедри європейського права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В даній статті досліджується сучасний стан доктрини міжнародного права про систему принципів міжнародного права, характерні риси системи принципів міжнародного права, основні підстави класифікації принципів міжнародного права, аналізуються види принципів сучасного міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, теорія міжнародного права, система принципів міжнародного права, характерні ознаки системи принципів міжнародного права, класифікація принципів міжнародного права, види принципів міжнародного права.

В данной статье исследуется современная доктрина международного права о системе принципов международного права, характерные черты системы принципов международного права, основные основания классификации принципов международного права, анализируются виды принципов современного международного права.

Ключевые слова: международное право, теория международного права, система принципов международного права, характерные признаки системы принципов международного права, классификация принципов международного права, виды принципов международного права.

This article is examined the current state of international law doctrine the system of principles the international law, the characteristics of the international law's system principles, the main reason classification principles of international law, examines the kinds of principles of international law.

Keywords: international law, international law theory, a system of principles of international law, the characteristic features the system of principles the international law, classification principles of international law, types of international law's principles.

Постановка проблеми. Характерною рисою існування будь-якої системи права, в тому числі і міжнародного права, є наявність комплексу принципів. Незмінною істиною, що бере свої витoki з давніх часів, є твердження «*principium est potissima pars cujunque rei*» - принципи є найважливіша основа всього. Однією з основних рис принципів міжнародного права є їх системний характер. Тільки проаналізувавши систему принципів міжнародного права в цілому можна виявити їхню роль та місце в системі міжнародного права. Принципи визначають і очолюють усю систему міжнародного права і систему сучасних міжнародних відносин в цілому. Тому для характеристики міжнародного права необхідно виявити та визначити систему його основних принципів. На системний характер вказує і підтверджує Статут ООН 1945 року та Декларація про принципи міжнародного права 1970 року: «При тлумаченні та застосуванні принципів, вони є взаємопов'язаними і кожен принцип повинен розглядатися в контексті всіх інших принципів».

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблема принципів міжнародного права завжди була актуальною як в радянській науці [1, 2, 3], та в сучасній українській [4, 5, 6, 7] і зарубіжній [8, 9, 10, 11] міжнародно-правовій доктрині. Особливий інтерес до принципів міжнародного права в радянські часи 60-90 років був пов'язаний із прийняттям Статуту ООН. В цей час розроблено основні доктринальні положення про принципи міжнародного права, які навіть на сучасному етапі розвитку кардинально не змінювались. Так, були видані багатотомні теоретичні дослідження, в яких принципам було присвячено окремих том [12, 13]. Значний вклад в розвиток теоретичної класифікації

принципів міжнародного права зроблений ще з часів радянської доктрини (Бобров Р.Л.[14], Тункін Г.І.[15], Алексідзе Л.А.[1], Лукашук І.І.[16, 17]), сучасна ж доктрина характеризується безліччю авторських класифікацій, що є на нашу думку наслідком незавершеної дискусії щодо характерних ознак принципів та відсутності єдиного доктринального та нормативного визначення поняття принципів. Однак, безліч поглядів та нестаріючі дискусії про принципи є природою самих принципів, що століттями доводять їх актуальність, необхідність та основоположність.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану доктрини міжнародного права про систему принципів міжнародного права.

Вклад основного матеріалу. Система принципів також має ряд ознак, які вказують на те, що вона займає центральне місце в міжнародному праві і має значний випереджаючий вплив на формування та функціонування системи міжнародного права в цілому.

Перш за все варто зауважити, що досліджувана система принципів скоріше носить теоретичний характер, оскільки не має формально-юридичного жорсткого підпорядкування принципів у єдину ієрархію. Система принципів, як живий організм, може успішно функціонувати лише у повній взаємодії її елементів, з цілеспрямованим підпорядкуванням один одному з метою досягнення спільної цілі – мирного співіснування людства в рамках міжнародного права. Послаблення єдності такої системи впливає на їх ефективність та дієвість в цілому. Аналізуючи кожен окремий принцип приходимо до висновку, що його зміст та реальне застосування залежить та розкривається лише у контексті та дієвості інших принципів. Усі вони тісно переплетені та взаємодіють між собою.

Система принципів характеризується об'єктивністю, стабільністю та динамізмом водночас. Усі принципи міжнародного права виникають і постійно розвиваються під дією потреб сучасних міжнародних відносин, які потребують постійної відповідності правового регулювання основним закономірностям розвитку міжнародних відносин та потребам сучасного людства. Одночасно система принципів

This article is examined the current state of international law doctrine the system of principles the international law, the characteristics of the international law's system principles, the main reason classification principles of international law, examines the kinds of principles of international law.

Keywords: international law, international law theory, a system of principles of international law, the characteristic features the system of principles the international law, classification principles of international law, types of international law's principles.

Постановка проблеми. Характерною рисою існування будь-якої системи права, в тому числі і міжнародного права, є наявність комплексу принципів. Незмінною істиною, що бере свої витoki з давніх часів, є твердження «*principium est potissima pars cujunque rei*» - принципи є найважливіша основа всього. Однією з основних рис принципів міжнародного права є їх системний характер. Тільки проаналізувавши систему принципів міжнародного права в цілому можна виявити їхню роль та місце в системі міжнародного права. Принципи визначають і очолюють усю систему міжнародного права і систему сучасних міжнародних відносин в цілому. Тому для характеристики міжнародного права необхідно виявити та визначити систему його основних принципів. На системний характер вказує і підтверджує Статут ООН 1945 року та Декларація про принципи міжнародного права 1970 року: «При тлумаченні та застосуванні принципів, вони є взаємопов'язаними і кожен принципи повинен розглядатися в контексті всіх інших принципів».

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблема принципів міжнародного права завжди була актуальною як в радянській науці [1, 2, 3], та в сучасній українській [4, 5, 6, 7] і зарубіжній [8, 9, 10, 11] міжнародно-правовій доктрині. Особливий інтерес до принципів міжнародного права в радянські часи 60-90 років був пов'язаний із прийняттям Статуту ООН. В цей час розроблено основні доктринальні положення про принципи міжнародного права, які навіть на сучасному етапі розвитку кардинально не змінювались. Так, були видані багатотомні теоретичні дослідження, в яких принципам було присвячено окремий том [12,13]. Значний вклад в розвиток теоретичної класифікації

принципів міжнародного права зроблений ще з часів радянської доктрини (Бобров Р.Л.[14], Тункін Г.І.[15], Алексідзе Л.А.[1], Лукашук І.І.[16,17]), сучасна ж доктрина характеризується безліччю авторських класифікацій, що є на нашу думку наслідком незавершеної дискусії щодо характерних ознак принципів та відсутності єдиного доктринального та нормативного визначення поняття принципів. Однак, безліч поглядів та нестаріючі дискусії про принципи є природою самих принципів, що століттями доводять їх актуальність, необхідність та основоположність.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану доктрини міжнародного права про систему принципів міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Система принципів також має ряд ознак, які вказують на те, що вона займає центральне місце в міжнародному праві і має значний випереджаючий вплив на формування та функціонування системи міжнародного права в цілому.

Перш за все варто зауважити, що досліджувана система принципів скоріше носить теоретичний характер, оскільки не має формально-юридичного жорсткого підпорядкування принципів у єдину ієрархію. Система принципів, як живий організм, може успішно функціонувати лише у повній взаємодії її елементів, з цілеспрямованим підпорядкуванням один одному з метою досягнення спільної цілі – мирного співіснування людства в рамках міжнародного права. Послаблення єдності такої системи впливає на їх ефективність та дієвість в цілому. Аналізуючи кожен окремий принцип приходимо до висновку, що його зміст та реальне застосування залежить та розкривається лише у контексті та дієвості інших принципів. Усі вони тісно переплетені та взаємодіють між собою.

Система принципів характеризується об'єктивністю, стабільністю та динамізмом водночас. Усі принципи міжнародного права виникають і постійно розвиваються під дією потреб сучасних міжнародних відносин, які потребують постійної відповідності правового регулювання основним закономірностям розвитку міжнародних відносин та потребам сучасного людства. Одночасно система принципів

міжнародного права характеризується динамікою та високим рівнем стабільності, які діалектично взаємопов'язані. Варто зауважити, що поряд з появою нових принципів в міжнародному праві, зокрема принципи роззбросення, принцип екологічної безпеки, що відповідають сучасним потребам людства, жодна з держав чи міжнародних організацій не заявляла про втрату значення та не заперечувала проти принципів, закріплених ще в ХХ ст. в Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права.

Комплекс принципів міжнародного права постійно взаємодіє з конкретними нормами міжнародного права різної імперативної сили, чим забезпечується їхня конкретизація та збагачення, що є безпосередньою та необхідною умовою гарантій їх застосування.

Принципи мають різне значення і займають різне положення в системі, однак мають різну імперативну силу, однак це ні в якому разі не впливає на особливу роль системи принципів в цілому у міжнародному правопорядку.

Отже, доктринальне визначення та побудова системи принципів міжнародного права має безперечне значення для визначення місця принципів в системі міжнародного права та необхідності створення юридичного механізму примусового забезпечення основоположних принципів міжнародного права.

Будь-яка класифікація ґрунтується на висуванні певного критерію, який вважають основним, чи в будь-якому разі необхідним, і ґрунтується на певній ознаці класифікованого об'єкту. На нашу думку, так само, як і безліч ознак принципів, самі принципи міжнародного права можна класифікувати за чотирма основними критеріями, кожен з яких в свою чергу, може містити різні авторські класифікації.

1. Погодження, природа принципів міжнародного права дають підставу об'єднати їх у наступні групи:

– за формою, джерелом закріплення:

- а) писані (договірні);
- б) звичаєві.

До писаних можна віднести принцип суверенної рівності, *pacta sunt servanda* та інші, а до звичаєвих – принципи роззбросення, захисту навколишнього середовища.

– за історичними коріннями (хронологія появи):

- а) до статутні;
- б) статутні;
- в) післястатутні.

Якщо за точку відліку у нормативному визнанні на міжнародному рівні взяти прийняття статуту ООН 1946 р, де вперше на універсальному рівні було закріплено перші сім принципів, то усі наступні визнані принципи можна віднести до післястатутних. Спірним питанням є перша група, оскільки багато зі статутних та післястатутних принципів з'явилося задовго до прийняття Статуту ООН, однак дана класифікація передбачає саме наявність моменту нормативного визнання.

2. За сутнісною ознакою (змістом):

– за критерієм визнання суб'єктами міжнародних відносин:

- а) загальноновизнані,
- б) договірні.

Тут варто зазначити, що загальноновизнані принципи це принципи універсальних договорів, що виникають в результаті взаємодії міжнародного договору та міжнародного звичаю. В наукових дослідженнях їх, напевно, що можуть називати принципи вищого та нижчого порядку [5, с.216], універсальні та локальні. До універсальних, зрозуміло, відносимо принципи, закріплені в Статуті ООН та звичаєві принципи, а до договірних віднесемо принципи двосторонніх чи регіональних договорів (декларація принципів, що регулюють відносини між державами – членами наради по взаємодії і заходам довіри в Азії 1999 р., Договір про угоду і співробітництво між СРСР та Францією 1990 р.)

– за правовою природою принципів

- а) правові принципи;
- б) неправові принципи;
- в) технічні принципи.

В наукових класифікаціях міжнародної доктрини аналогічними або близькими до нашої є поділ на «основні принципи, принципи ідеї та принципи загального характеру», «правничі та не правничі» [17, с.5; 16, с.8]. Така класифікація є результатом класичного поділу принципів на принципи-норми

та принципи-ідеї, однак тут варто зауважити про досить крихку мету, адже усі принципи наповнені ідейною основою. Зокрема до правових зазвичай відносять усі принципи закріплені в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, Заключному Акті ОБСЄ, Віденській конвенції «Про право міжнародних договорів» та ін. До не правових – ідеї демократії, миру, співробітництва, гуманізму. Особливою групою в цій класифікації є технічні принципи, які не володіють юридичною силою, однак відіграють важливу роль у застосуванні принципів міжнародного права, в першу чергу галузевих, це засоби реалізації ідей не правових принципів та здійснення правових.

3. За функціональним призначенням принципів.

-- За політичним призначенням [18, с.134]:

- а) принципи, що закріплюють рівність суб'єктів;
- б) принципи, що закріплюють незалежність суб'єктів;
- в) принципи про мирне вирішення міжнародних спорів.

– За цінністю, що в них проголошується (об'єктна класифікація). Варіанти об'єктної класифікації пропонувалися різними вченими [15; 3]:

- а) принципи про мирне співіснування (мир і безпеку);
- б) принципи про співробітництво між суб'єктами МП;
- в) принципи про захист прав людини.

Близькою до даної класифікації є підхід В.М. Шумілова [19, с.67], який групує принципи на підставі двох пріоритетів (цінностей) міжнародного спілкування: безпека та співробітництво (в тому числі в галузі прав людини); класифікація М.Ф. Філімонової [20, с.21] (генеральні, ті, що забезпечують загальнолюдські цінності та принципи пов'язані з інтересами держав)

– За способом реалізації (функціонального призначення):

- а) самовиконуючі;
- б) несамовиконуючі.

Такий поділ був запроваджений А. В. Дардою [20, с.16], який до перших відносить принцип суверенної рівності держав, утримання від застосування та погрози силою, невтручання у внутрішні справи, що входять до компетенції держав, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань за міжнародним правом. До другої групи: принцип

співробітництва, рівності і самовизначення народів, тощо. В науці міжнародного права можна знайти аналогічні за змістом класифікації, зокрема поділ на функціональні та принципи, що відносяться до компетенції держав.

4. За юридичною силою принципів в міжнародному праві.

– За сферою відносин, що ними регулюються:

- а) універсальні;
- б) регіональні;
- в) партикулярні.

До даної класифікації варто зробити ремарку: партикулярні принципи залежать від регіональних та універсальних, регіональні – від універсальних, принципи нижчого конкретизують принципи вищого рівня і часто приймаються для заповнення прогалин, незаповнених принципами вищого рівня, сприяють сприятливому регулюванню, передбаченому у вищих рівнях принципів.

– За місцем у нормативній системі міжнародного права:

- а) загальносистемні
- б) міжгалузеві
- в) галузеві
- г) інститутські.

Галузеві, міжгалузеві, інститутські, або спеціальні принципи міжнародного права, базуються на загальносистемних, між ними немає і не може бути суперечностей. Галузеві і інститутські принципи є системоутворюючими факторами на своєму рівні, що відповідає їхнім ознакам, як принципам взагалі. На наявність згаданих видів принципів вказують і конкретні міжнародні судові рішення [21, с.126].

Залишається лише підсумувати, що змодельована нами класифікація критеріїв принципів міжнародного права є суто доктринальним підходом, що може мати практичне застосування суб'єктами при вирішенні питання застосування і взаємодії принципів для вирішення конкретних спорів. До обсягу класифікованих принципів увійшли не лише суто міжнародні принципи, а й принципи, що застосовуються і в національному праві, та принципи спільні для національного та міжнародного права.

– За рівнем правової системи:

а) принципи права, що мають походженням національну правову систему;

б) принципи права, що мають походженням міжнародно-правову система.

До першої групи варто віднести загальновизнані принципи сучасних правових систем, що можуть застосовуватися до міжнародно-правових відносин. Такі принципи можуть черпатися як із матеріально-правових, процесуально-правових та навіть колізійної галузей права.

До другої віднесемо принципи, що за своєю природою (міжнародною) не можуть застосовуватись на національному рівні і є суто міжнародно-правовими.

Висновки. Отже, система принципів міжнародного права є нормативною основою всієї системи міжнародного права і визначає ієрархію принципів, яка суперечить природі принципів права, як таких, однак забезпечуються особливим імперативним методом регулювання міждержавних відносин з метою виконання цілей щодо мирного співіснування людства.

Література:

1. Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы. Jus cogens. / Алексидзе Л.А. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1982. – 403 с.
2. Пушмин Э.А. О понятии основных принципов современного общего международного права // Советский ежегодник международного права, 1978. – М.: Наука, 1980. – С. 72-85.
3. Пушмин Э. А. Мирное разрешение международных споров. Международно-правовые вопросы / Э.А. Пушмин. – М.: Междунар. отношения, 1974. – 173 с.
4. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
5. Сергієнко Н.М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід): Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Н.М. Сергієнко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 228 с.
6. Тимченко Л.Д. Міжнародне право: Підручник / Л.Д. Тимченко. – Харків: Консум, Університет внутрішніх справ, 1999. – 528 с.

7. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право / М.О. Баймуратов. – Х.: Одіссей, 2008. – 704 с.
8. Lammers J.G. General Principles of Law Recognized Civilized Nations, in: Essays on the Development the International Legal Order in Memory of H.F. Panhuys (1980). – 53-75.
9. Herczegh G. General Principles of Law and the International Legal Order. – Budapest, 1969. – 129 p.
10. Cheng B. General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals. – Cambridge Academ, 2004. – 544 p.
11. Friedmann W. The Uses of "General Principles" in the Development of International Law, AJIL, Vol. 57. - (1963). – P. 278-299.
12. Курс международного права: в 6 т. / А.С.Бахов, Р.Л.Бобров и др.; гл. ред.: Ф.И.Кожевников, В.М.Корецкий и др. - М.: Наука, 1967 - . Т.II: Основные принципы современного международного права. – 1967. – 331с.
13. Курс международного права: в 7 т. Т.2.: Основные принципы международного права. / Г.В. Игнатенко, В.А. Караташкин, Б.М. Клименко и др. – М.: Наука, 1989. – 240 с.
14. Бобров Р.Л. О понятии основных принципов международного права / Р.Л. Бобров // «Советский ежегодник международного права, 1956 год». – М.: АН СССР, 1958. – С. 505-509.
15. Тункин Г.И. Теория международного права / Г.И. Тункин; Под общ. ред.: Шестаков Л.Н. - М.: Зерцало, 2000. - 416 с.
16. Лукашук И.И. Нормы международного права в международной нормативной системе / И.И. Лукашук. – М.: «Спарк», 1997. – 322с.
17. Лукашук И.И. Победа в Отечественной войне и развитие международного права / И.И. Лукашук // Международное публичное и частное право. - 2005. - № 4(25). – С.5-11.
18. Политическая социология международных отношений / П.А. Цыганков. – М.: "Радикс", 1994. - 208с.
19. Шумилов В.М. Международное право: Учебник / В.М. Шумилов. - М.: ВЕЛБИ, 2008. – 488 с.
20. Дарда А.В. Проблемы толкования национальными судами общепризнанных принципов международного права: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. / А.В. Дарда. - Москва, 2003. - 145 с.
21. Land, Island and Maritime Frontier Dispute (EL Salvador / Honduras), Application to Intervene, Judgment // ICJ Report. 1990. – P. 126.